

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК ОБ'ЄКТА УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Проаналізовано наукові підходи до класифікації інтелектуального капіталу з позиції економічної теорії і як об'єкта управлінського обліку. Виокремлено структурну, функціонально-структурну та термінологічну класифікаційні ознаки. Запропоновано здійснювати подальший розгляд структури інтелектуального капіталу із виділенням його в складі людського, структурного та ринкового капіталів.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал

Sadovska I.

THE SCIENTIFIC GOING IS NEAR CLASSIFICATION OF INTELLECTUAL CAPITAL AS OBJECT MANAGEMENT ACCOUNTING

The scientific going is analysed near classification of intellectual capital from position of economic theory and as an object of administrative account. The structural is distinguished, functionally-structural and terminological classification signs. It is suggested to carry out further consideration of intellectual capital structure with the selection of him in composition of human, structural and market capitals.

Keywords: intellectual capital, human capital, structural capital

Вступ. Серед традиційних факторів виробництва, якими є праця, земля і капітал, найбільших змін зазнав перший, що обумовлено становленням та розвитком економіки знань, де особливої уваги заслуговує їх носій – людина з притаманними їй навичками та умінями, і, які оформляються у вигляді патентів, ліцензій, організаційних структур. У розвинених країнах частка нових знань охоплює три чверті приросту валового внутрішнього продукту. Відбувається інтенсивна інтелектуалізація виробництва, спеціальні знання й інформація є найважливішими факторами конкурентоспроможності і економічного розвитку суб'єктів економіки. Це визначає значущість процесу формування й використання інтелектуального капіталу, що передбачає накопичення знань, виробництво інтелектуальних продуктів і їх використання в різних сферах діяльності.

З огляду на вищевикладене, інтелектуальний капітал привертає до себе все більше уваги з позиції вивчення його сутності, призначення і видів з метою розробки методології для ефективного управління людським інтелектом у формі цілеспрямованих та систематизованих знань, і людським ресурсом як носієм такого інтелекту. Для управління, безумовно, потрібна інформаційна база. Але не звичайний банк даних, а постійно діючий механізм отримання, опрацювання, передачі і збе-

реження у визначеній впорядкованості облікової інформації як фінансової, так і не фінансової. Такий механізм формування постійно діючої інформаційної системи про наявність і зміни інтелектуального капіталу можливий при налагодженій системі управління обліку.

Аналіз основних літературних джерел. Інтелектуальний капітал як економічна категорія розглядається вченими-економістами у таких аспектах: 1) структурний; 2) функціонально-структурний; 3) термінологічний.

Представники структурного підходу – Л. Едвілсон [10; 27], Л. Городянська, С. М. Деньга, С. О. Білоус-Сергеева [2], Д. С. Володін [5], Н. А. Мамонтова, Н. Мелоун – розглядали суть і різновиди інтелектуального капіталу через розкриття його структурних складових у їх взаємозв'язку. Структурування категорії інтелектуального капіталу дозволяє системно визначити зміни, що відбуваються у трудовому ресурсі економічного суб'єкта. Американські менеджери при виборі довгострокових партнерів виходять із того, що інтелектуальний капітал фірми повинен становити не менш 40% у загальній структурі капіталу. Частка вартості інтелектуального капіталу в передових компаніях США, зайнятих у сфері високих технологій, перевищила 80% і має тенденцію до росту (табл. 1).

Зміни структури сукупного капіталу в країнах Заходу і Японії [14, с.406]

Роки	1800 р.	1860 р.	1913 р.	1950 р.	1973 р.	1997/98 р.р.	Початок 21 століття
Фізичний капітал, %	78-80	77-79	67-69	52-53	43-44	31-33	20
Людський капітал, %	20-22	21-23	31-33	47-48	56-57	67-69	80

Інша група науковців, серед яких – Ю. В. Махамет [20], В. Іноземцев [11], Д. А. Горюхов [7] – визначали інтелектуальний капітал через оцінку його призначення та специфічної ролі, яку він відіграє у процесі суспільного відтворення, тобто функціонально-структурну спрямованість. Третя група науковців, яка представлена такими видатними вченими як Е. Бруклінг [3; 26], В. Базилевич [1], О. Малишко [19], С. Легенчук [16], Сент-Онж Х. [29], Т. Стюарт [23], Д. Даффі [8], К. Макконнелл [18], досліджувала інтелектуальний капітал через усталене розуміння сутності категорії капіталу як певного вкладення (цінності, ресурсу), що дозволяє і сприяє при відповідному управлінні отриманню доходу.

Теоретичний коментар. Інтелектуальний капітал за своєю суттю включається в категорію людського капіталу, і є певною власністю індивідуума у вигляді ноу-хау, патентів, ліцензій, методик, знань, інформації тощо. Базовим методологічним положенням теорії людського капіталу є використання економічного підходу до аналізу різноманітних явищ в таких сферах людської діяльності, які раніше цілком відносилися до наук соціального, демографічного, психологічного характеру. Економічний підхід, що базується на принципах раціональної оптимальної поведінки людини, забезпечує проведення кваліфікованого аналізу таких проблем, як економічне зростання, розподіл доходів, інвестиції в людину, економіка освіти та ін.

Поняття “людський капітал” у теоретичному аспекті розрізняється трьома рівнями:

– на індивідуальному рівні до людського капіталу відносяться знання і навички, які людина придбала шляхом освіти, професійної підготовки, практичного досвіду (використовуючи при цьому свої природні здібності), за допомогою яких вона може надавати цінні виробничі послуги іншим людям. На цьому рівні людський капітал можна порівнювати з іншими видами особистої власності (майно, гроші, цінні папери), які приносять дохід, і він називається особистим, або приватним, людським капіталом;

– на мікроекономічному рівні людський капітал є сукупною кваліфікацією і професійними здібностями всіх працівників підприємства, а також досягнення підприємства в сфері ефективної організації праці і розвитку персоналу. На цьому рівні людський капітал асоціюється з виробничим і комерційним капіталом підприємства, бо прибуток забезпечується ефективним використанням всіх видів капіталу;

– на макроекономічному рівні людський капітал включає накопичені вкладення у такі сфери діяльності як освіта, професійна підготовка і пере-

підготовка, служба профорієнтації і працевлаштування, оздоровлення; у такому розумінні людський капітал є істотною частиною національного багатства країни, і може розглядатися як національний людський капітал. Цей рівень охоплює всю суму людського капіталу всіх підприємств і всіх громадян держави (за винятком повторного рахунку), аналогічно тому, як і національне багатство включає багатство всіх громадян і всіх юридичних осіб.

Інтелектуальний капітал як об’єкт управлінського обліку в теоретичному розумінні варто розглядати з точки зору термінологічного підходу, який враховує можливість розширення його складових осіб.

Інтелектуальний капітал як об’єкт управлінського обліку в теоретичному розумінні варто розглядати з точки зору термінологічного підходу, який враховує можливість розширення його складових осіб.

Е. Бруклінг складовими частинами інтелектуального капіталу визначає ринкові активи, інтелектуальну власність, людські активи, інфраструктурні активи. При цьому увагу привертає підхід, протилежний загальноприйнятій практиці економічної теорії, за яким людський капітал є складовою частиною інтелектуального. Для виокремлення інтелектуального капіталу як об’єкта управлінського обліку такий підхід цікавий з точки зору його оцінки, скорегованої на індекс впливу зовнішніх чинників.

Поняття інтелектуального капіталу як “невідчутного активу” [16; 19], застосовується у світовій практиці для позначення групи специфічних господарських засобів, які, як правило, є результатом інтелектуальної діяльності. Продуктами інтелектуальної діяльності людини, що отримують суб’єкти господарювання, стають патенти, авторські права, торгові марки, всі види ноу-хау (розроблені на підприємстві бізнес-процеси й методологія тощо), виробничі таємниці, а також репутація фірми, сталість клієнтури, господарські зв’язки з покупцями й постачальниками, що зафіксовані договорами, бази даних і масиви інформації, звіти, характер та особливості роботи персоналу, програмне забезпечення тощо. Не маючи відчутної фізичної форми й речової цінності, нематеріальні активи, між тим, здатні надавати суб’єкту господарювання переваги на ринку та приносити значні доходи за рахунок привілеїв, які має власник. Це права користування природними ресурсами, земельними ділянками, захист діяльності компаній, який забезпечує страхування, монополні права, включаючи, ліцензії, патенти, ноу-хау та ін. Однак, у окремих працях до поняття “невідчутні активи” включають фінансові (дебіторська заборгованість), що не дозволяє повністю погодитись з представниками цього підходу.

**Класифікація поглядів вчених на категорію
“інтелектуальний капітал” за визначеними ознаками**

Класифікаційна ознака	Автор	Визначення інтелектуального капіталу відповідно до класифікаційної ознаки термінологічного підходу
Нематеріальний актив	Е. Брукінг	Інтелектуальний капітал – це термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати. Складові частини інтелектуального капіталу визначаються автором таким чином: ринкові активи, інтелектуальна власність як актив, людські активи, інфраструктурні активи [3]
Невідчутний актив	О. Малишко	Інтелектуальний капітал охоплює всі невідчутні та нефізичні активи і ресурси організації, які зазвичай не мають оцінки в її балансовому звіті (крім об'єктів інтелектуальної власності), тобто її процесів, інноваційної здатності, неявного знання її членів, а також мережі контактів останніх [19]
	С. Легенчук	Інтелектуальний капітал – є частиною невідчутних активів і пов'язаний з нематеріальними активами щодо об'єктів прав інтелектуальної власності [16]
Гудвіл	Л. Джойя	Це той же гудвіл, але досліджується менеджерами, а не бухгалтерами. Маючи внутрішню структуру, інтелектуальний капітал конкретизує поняття гудвіла та пояснює причини його виникнення
	К.-Е. Свейбі	Склад нематеріальних активів, який відповідає розгорнутій структурі інтелектуального капіталу, включає три компоненти: індивідуальну компетентність, внутрішню структуру фірми та зовнішню [22]
Інтелектуальний ресурс	О.Кендюхов	Це здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людськими і машинними інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними ним самостійно або залученнями із сторони як засоби створення нової вартості [13]
Знання	Т. Стюарт	Це сума знань всіх працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність [23]
	Д. Даффі	Це сукупні знання, які має організація в особі своїх співробітників, а також у вигляді методологій, патентів, архітектур і взаємозв'язків [8]
	В. Базилевич	Це накопичена у процесі інтелектуальної діяльності сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, взаємовідносин, що мають економічну цінність і використовуються у процесі виробництва й обміну з метою отримання доходу [1]
	Д. Клейн, Л. Прусак	Формалізований і зафіксований інтелектуальний матеріал, що використовується для виробництва більш цінного майна

Іншим (не менш важливим) є підхід до визначення інтелектуального капіталу як знань. Такої наукової позиції дотримуються В. Базилевич [1], Д. Даффі [8], В. Іноземцев [11], Е. Брукінг [3; 27], П. Дойль [9], Т. А. Стюарт [23], Л. Едвінссон [10; 27] та інші.

На думку О.В. Шкурупій [25, с. 9] ідентифікація інтелектуального капіталу як знань націлена передусім на з'ясування джерела створення інтелектуального продукту, який у подальшому, залучаючись до технологічних або комерційних процесів, стає відповідно виробничим або маркетинговим інтелектуальним активом підприємства. У більшості запропонованих визначень інтелектуальний капітал означає сукупність знань усіх працівників,

що забезпечують конкурентоспроможність компанії та отримання прибутку.

Треба врахувати, що частина інтелектуального капіталу підприємства відображається на балансі підприємства, відповідно, у визначенні класифікаційних ознак інтелектуального капіталу суто термінологічного підходу недостатньо. Структурний підхід до аналізу сутності інтелектуального капіталу доцільно застосовувати з метою визначення його структури.

Емпіричні результати. Вчені Б. Леонт'єв [17, с. 100], А. Гапоненко, Т. Орлова [12, с. 6] поділяють інтелектуальний капітал, включений у систему виробничого використання підприємством на активну й пасивну складові. Перша з них – активна,

за новітніми термінологічними підходами до визначення, еквівалентна поняттю “людський капітал”; до другої, пасивної складової інтелектуального капіталу, відноситься інтелектуальний продукт (об’єкт інтелектуальної власності). Активну частину інтелектуального капіталу підприємства утворюють знання, досвід, освіта, кваліфікація, навички персоналу тощо. Слід відмітити, що активна частина не належить підприємству і не підлягає достовірній та об’єктивній оцінці з позиції фінансового обліку. На рівні управлінського обліку, де інструментарій оцінки більш широкий та включає поряд з фінансовими і не фінансові аспекти, не тільки можлива, але й доцільна і, в певній мірі, актуальна оцінка активної частини інтелектуального капіталу – як джерела для прийняття управлінських рішень стосовно вироблення стратегії сталого розвитку підприємства.

ний термін використання і підлягають юридичному захисту.

Переходячи від структурного аналізу сутності інтелектуального капіталу до функціонально-структурного, необхідно зазначити, що розуміння інтелектуального капіталу змінюються в часі під впливом особливостей розбудови суспільства, відмінностей ринкових відносин, розвитку системи інститутів, специфіки законодавства тощо, тому єдине визначення категорії «інтелектуальний капітал» (таке, що відображає всі змістовні характеристики предмета наукового дослідження) дати досить складно. На думку О.В. Шкурупій [26, с. 8-9], разом з цим у контексті функціонально-структурного аналізу є потреба виокремити насамперед два аспекти: нематеріальні активи і знання. Однак, ми вважаємо, що доцільніше включати знання в інтелектуальну власність.

Таблиця 3

Класифікація елементів інтелектуального капіталу

Класифікаційна ознака	Класифікаційні види
За типами (Звіт Група Конрада)	індивідуальний ІК, структурний (організаційний) ІК
За типами (К.-Е. Свейбі [23; 28])	структура зовнішня, структура внутрішня, індивідуальна компетенція
За типами (Схема вартості “Скандії”, Л. Едвілссон [10; 27])	людський капітал, структурний капітал
За типами (Е. Брукінг [3; 26])	ринкові активи, людські активи, інфраструктурні активи, ринкова вартість
За типами (Т. Стюарт [23])	людський капітал, структурний капітал, клієнтський капітал
За типами (А. Чухно [24])	людський капітал, технологічний капітал
За стратегічними напрямками	клієнти, внутрішня структура підприємства, інноваційні та навчальні процеси, фінанси
За роллю у виробничо-господарському процесі; за типами; за належністю; за використанням у виробничо-комерційній діяльності (О. Кендюхов [13])	основний, персоналізований інфраструктурний, клієнтський, марочний, формалізована інтелектуальна власність; невідчужуваний і відчужуваний; у використанні, в розвитку, в резерві
За формою власності; за корпоративними транзакціями; за резидентністю; за формою залучення; за терміном знаходження у розпорядженні; за формуванням; за можливістю визначення розміру вартості інтелектуального капіталу (О. Бутнік-Сіверський [4])	приватний, колективний, державний; акціонерний, пайовий; національний, іноземний; у формі права на об’єкти промислової власності; у формі авторського та суміжного з ним права; в інших формах; власний, строковий; створений самим суб’єктом, придбаний у інших; оцінка вартості визначається прямим методом, оцінка вартості визначається експертним методом

До пасивної складової інтелектуального капіталу відносять: права на технології, винаходи, промислові зразки, товарні знаки, ноу-хау, тобто те, що зазвичай входить у коло об’єктів інтелектуальної власності. Характерним для цієї групи інтелектуального капіталу є те, що визначені об’єкти підлягають обліковому виміру як у фінансовому так і в управлінському обліку, мають чітко визначені

У сучасних дослідженнях інтелектуального капіталу А. Л. Гапоненко, Т. М. Орлової, Л. Едвілссона [12, с. 100; 27, с. 6] виділяють окремі підходи до сутності як динамічних і статистичних характеристик цієї категорії.

Аспект динаміки пов’язується з людським ресурсом організації та інноваційною діяльністю; аспект статичності – з нагромадженням інтелектуальних

активів у вигляді патентів, ліцензій, комп'ютерних програм, авторських прав тощо.

Для кращого розуміння механізму функціонування інтелектуального капіталу доцільно охарактеризувати його структурні елементи. Для цього необхідно проаналізувати класифікації видів інтелектуального капіталу, здійснені різними вченими, та виділити перелік класифікаційних ознак (характеристик), елементів інтелектуального капіталу (табл. 3).

точного визначення. Це питання має не тільки Теоретичне, а й практичне значення для управління цим видом ресурсів підприємства, тому з метою його вирішення доцільно систематизувати підходи до трактування структури інтелектуального капіталу (табл. 4).

Первісно запропонована Свейбі К.Е. класифікація інтелектуального капіталу за незначними винятками зберігається у всіх наступних варіантах. Пропоновані іншими авторами зміни стосувались

Таблиця 4

Класифікація наукових підходів структурного аспекту інтелектуального капіталу

Автор наукового підходу	Класифікація	Доцільність для застосування як базова основа управлінського обліку
Свейбі К.-Е.	Зовнішня структура Внутрішня структура Індивідуальна компетентність	Не доцільно застосовувати, автор поділяє ІК на невідомі та незрозумілі складові
Стюарт Т.	Споживчий капітал Структурний капітал Людський капітал	Доцільний підхід, загальнозживана класифікація
Едвілсон Л., Мелоун М.	Структурний капітал Людський капітал	Недоцільно із-за досить вузької структуризації ІК
Сент-Онж Х.	Клієнтський капітал Структурний капітал Людський капітал	Найбільш оптимальна структура для управлінського обліку
Бруклінг Е.	Соціальний капітал Інтелектуальна власність Інфраструктурні активи Людський капітал	Недоцільно, через нечіткість у визнанні окремих складових
Армстронг М.	Соціальний капітал Організаційний капітал Людський капітал	Недоцільно, через нечіткість у визнанні окремих складових
Кендюхов О. Даум Ю. Х.	Клієнтський капітал Марочний капітал Партнерський капітал Структурний капітал Людський капітал	Недоцільно використовувати через невизначеність відмінностей партнерського і клієнтського капіталу
Гава Ю.	Технологічний капітал Людський капітал	Доцільно для управлінського обліку трансакційних витрат
Панкрухін О.	Клієнтський капітал Організаційний капітал Людський капітал	Доцільно, чіткість у визнанні складових

Варто відзначити, що більшість науковців схиляються до класифікації елементів інтелектуального капіталу за типами. Якщо проаналізувати види інтелектуального капіталу за даною класифікаційною ознакою, то можна виділити такі три спільні елементи, як людський капітал, структурний і ринковий капітал. Досліджені вище характеристики елементів інтелектуального капіталу можуть бути використані у подальшому аналізі і розвитку структурних елементів інтелектуального капіталу в цілях формування методик оцінювання інтелектуального капіталу та вирішення різнопланових завдань управлінського обліку.

Існуючі підходи до структуризації інтелектуального капіталу доволі широкі. Та обставина, що різні види інтелектуального капіталу функціонують у тісній єдності, не знімає завдання їхнього

переважно введення додаткових компонент або просто були дещо іншою інтерпретацією уже існуючих.

Для цілей формування методології управлінського обліку найбільш прийнятними є класифікації, запропоновані Стюарт Т., Сент-Онж Х., Гавою Ю., Панкрухін О., Колот О. [6; 15; 21; 23; 29]. Інші класифікації є не доцільними, тому що вони або дуже громіздкі і незрозумілі, або не враховують всіх складових інтелектуального капіталу.

Основна частина науковців ділять інтелектуальний капітал на людський та організаційний. Останній, своєю чергою, поділяють на внутрішній і зовнішній стосовно підприємства. У складі останнього особливий наголос в основному роблять на клієнтський капітал, що не є цілком обґрунтованим, оскільки такий підхід повністю ігнорує відносини підприємства з іншими суб'єктами ринку (партне-

рами, конкурентами тощо). Саме тому, на нашу думку, подальший розгляд структури інтелектуального капіталу потрібно здійснювати із виділенням в його складі людського, структурного та ринкового капіталів. Ця структуризація є найдоцільнішою з точки зору оцінки та обліку інтелектуального капіталу, оскільки врахує різноманітність природи окремих складових інтелектуального капіталу і водночас не є громіздкою.

Висновки. Класифікація наукових підходів до інтелектуального капіталу з точки зору структурного, функціонально-структурного та термінологічного підходів дає чітке представлення його сутності як об'єкта управлінського обліку. Суть структурного підходу полягає у визначенні поняття через розкриття його структури. Функціонально-структурний підхід дає нам можливість визначити суть інтелектуального капіталу через аналіз його призначення, за допомогою термінологічного підходу ми розглядаємо це поняття через усталене розуміння сутності категорії капіталу як певного вкладення, що уможливило отримання доходу.

З метою оцінки інтелектуального капіталу для потреб управлінського обліку доцільно використовувати термінологічний та структурний підходи.

Узагальнення класифікації інтелектуального капіталу в історичному аспекті дало можливість виділити особливості активної і пасивної його частин. Найбільш доцільними з точки зору їх облікового виміру є класифікації, запропоновані Стюарт Т., Сент-Онж Х., Гавою Ю., Панкрухіним О., Колот О. Первісно запропонована класифікація Свейбі К.Е. є не доцільною для застосування, оскільки автор поділяє інтелектуальний капітал на складові, які збільшують ступінь невизначеності, що суперечить основній меті управлінського обліку. Більшість підходів до класифікації інтелектуального капіталу або громіздкі і незрозумілі, або не охоплюють всіх складових категорій. Нами запропоновано здійснювати поодальший розгляд структури інтелектуального капіталу із виділенням його в складі людського, структурного та ринкового капіталів. Ця класифікація є найбільш доцільною з точки зору управлінського обліку та оцінки, тому що враховує різноманітність природи окремих складових інтелектуального капіталу і не суперечить його основним принципам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: підручник / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2006. – 431 с.
2. Білоус-Сергеева С. О. Оцінка інтелектуального капіталу промислового підприємства / С. О. Білоус-Сергеева // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності // Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property : збірник наукових праць : у 3-х т. / ПДТУ. – Маріуполь, 2011. – Т. 1. – С. 208-213.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг ; [пер. с англ. под ред. Л. Н. Ковачин]. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
4. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16–27.
5. Володін Д. С. Теоретичні аспекти управління інтелектуальним капіталом / Д. С. Володін : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2009_2/NV-2009-V2_1.pdf
6. Гава Ю. В. Структура інтелектуального капіталу / Ю. В. Гава // Науково-технічна інформація. – 2006. – № 3. – С. 29-32.
7. Горовий Д. А. Оцінка ризику рейдерського захоплення підприємства / Д. А. Горовий, В. Ю. Нес-теренко // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” : зб. наукових праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. –Х. : НТУ “ХПІ”. – 2009. – № 5. – С. 26-34.
8. Даффи Д. Человеческий капитал / Д. Даффи. – СПб. : Питер, 2000. – 212 с.
9. Дойль П. Маркетинг, ориентированный на стоимость / Дойль П.; [пер. с англ.; под ред. Ю. Н. Каптуревского]. – СПб. : Питер, 2001. – 480 с.
10. Эдвинссон Л. Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях / Л. Эдвинссон. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 248 с.
11. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества / В. Л. Иноземцев. – М. : Изд-во “Academia” – “Наука”, 1998. – 640 с.
12. Интеллектуальный капитал – стратегический потенциал организации / [под ред. А. Л. Гапоненко, Т. М. Орловой]. – М. : Социальные отношения, 2003. – 184 с.
13. Кендюхов О. В. Эффективное управление интеллектуальным капиталом: монография / О. В. Кендюхов; НАН Украины. Институт экономики промышленности. – Донецьк : ДонУЕП, 2008. – 363 с.
14. Клочков В. В. Человеческий капитал и его развитие. В кн.: Экономическая теория. Трансформирующаяся экономика / Клочков В. В. // [под ред. И. П. Николаевой]. – М.: ЮНИТИ, 2004. – С. 406.
15. Колот А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2007. – № 2. – С. 3-13.
16. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спец. 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / С. Ф. Легенчук. – К., 2006. – 21 с.
17. Леонтьев Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б. Леонтьев. – М. : Акционер, 2002. – 200 с.
18. Макконнелл К. Р. Экономикс / К. Р. Макконнелл, С. А. Брю. – М. : Изд-во ИНФРА-М, 2009. – 944 с.
19. Малишко О. В. Про європейський формат системи показників вимірювання цінності інтелектуального капіталу регіонального наукового центру / О. В. Малишко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 162-173.
20. Махомет Ю. В. Сутнісна характеристика та структура інтелектуального капіталу підприємства :

[Текст] / Ю. В. Махомет // Економічний простір. – 2009. – № 25.

21. Панкрухин А. П. Маркетинг: учебник. [3-е изд.] / А. П. Панкрухин. – М. : Омега-Л, 2005. — 656 с.

22. Свейби К.-Э. Теория фирмы, основанная на знаниях. Руководство к формулированию стратегии : [Электронный ресурс] / К.-Э. Свейби // Интеллектуальный капитал. – 2001. – № 4, т. 2. – Режим доступа: <http://www.knowledgeboard.com>.

23. Стюарт Т. А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. А. Стюарт ; [пер. с англ. В. Ноздриной.] – М. : Поколение, 2007. – 368 с.

24. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.

25. Шкурупій О. В. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія / Шкурупій О. В.,

Франко Л. С. // Економічні науки. – 2010. – № 7 (25). – С. 8–12. (Серія “Облік і фінанси”).

26. Brooking A., Motta E. A / Taxonomy of Intellectual Capital and Methodology for Auditing It/17th Annual National Business Conference, McMaster University, Hamilton, Ontario, Canada. January 24-26, 1996.

27. Edvinsson L. Some perspectives on intangibles and intellectual capital / L. Edvinsson // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – № 1. – Vol. 1. – P. 12-16.

28. Sveiby K.E. The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge Based Assets / K.E. Sveiby : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/Measure-IntangibleAssets.html/>

29. Saint-Onge H., Armstrong C. The Coductive Organization. Oxf.: Elsevier Inc., 2004. – P. 37.